

IZMEĐU SISCIFE I SSKA – BOGORODIČINI TRAGOVI U MITSKOJ TOPOGRAFIJI SISAČKE BISKUPIJE

Vitomir Belaj – Juraj Belaj

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
vito@belaj.com
Institut za arheologiju, Zagreb
juraj.belaj@iarh.hr

UDK 262.3(497.5Sisak):[903.7+232.931]
299.18:232.931
Izvorni znanstveni rad

Sažetak: Prema obrascu već ranije prikazanom članovima Hrvatskoga mariološkog instituta 2007. u Dubrovniku i 2010. u Oštarijama primijenjenu na Liku, autori pokušavaju na području današnje Sisačke biskupije pokazati prisutnost tragova štovanja pretkršćanske slavenske bogorodice, boginje **Mokoš*, pa čak i praindoeuropske *Divuše*, družice praindoeuropskoga Stvoritelja **djeu(s) p'tera*. Ti su pretkršćanski likovi mogli pri pokrštavanju biti utkani u pučke predodžbe o Blaženoj Djevici Mariji.

Ključne riječi: svete prostorne strukture, Sisačka biskupija, slavenska mitologija, Perun, Mokoš, Divuša.

Pristup

U Dubrovniku je Vitomir Belaj objedinio i prikazao svoja dotadašnja istraživanja u kojima je otkrivao pretkršćanske sakralne tročlane prostorne strukture kakvima su slavenski svećenici »upisivali« u prostor mit o ustrojavanju svijeta.¹ Vrhovi kutova pripadali su gromovniku *Perunu*, njegovoj ženi *Mokoš* (obično uz rijeku ili izvor) i, s druge strane vode (rijeka²), bogu podzemlja *Velesu*. Te su tri točke u pravilu međusobno vidljive. Kod takvih su trokuta veće stranice stajale prema srednjoj u odnosu kao

1 Usp. Vitomir BELAJ, Pretkršćanski korijeni nekih Marijinih crkava u Hrvata, u: Vlado KOŠIĆ (ur.), *Velika Proteturica. Duhovna baština Dubrovnika posvećena Bogorodici*, Zagreb, 2009., 399-423.

2 Rijeka (nekoć zvana *Dunaj*) je mitska granica između dvaju kraljevstava, Perunovoga i Velesovoga.

1 : $\sqrt{2}$ (a to je 1,41...), a jedan od kutova iznosio je oko 23° 27' (to je prividni otklon sunčeve putanje između ekvinocija i solsticija). Možemo pretpostaviti da je svaka slavenska upravna jedinica (plemenska župa) trebala imati takav trokut,³ a njegovim je ustrojavanjem plemenski vođa (knez, župan) legitimirao svoju vlast.

U međuvremenu su uz takve »plemenske«, »župne« strukture bile uočene i znatno manje, također s kutom od oko 23° 27', ali gotovo nikada sa stranicama u odnosu od oko 1 : 1,41, nego kao otprilike 1 : 1,2; 1 : 1,26; 1 : 1,6⁴ ili 1 : 1,8, što bi moglo govoriti o njihovim drukčijim funkcijama. Ti su mali trokuti nerijetko povezani s velikima, a konstruirali su ih vjerojatno seoski svećenici za potrebe manjih seljačkih zajednica. Funkcija im je, očito, bila pospješiti plodnost i rodnost.

U Oštarijama je isti autor taj pristup primijenio na područje Like.⁵ Ukazao je na veliku poteškoću u činjenici da su veliki dijelovi Like i Korduna u vrijeme turskih ratova posve opustošili pa novopridošli Vlasi (i katolički i pravoslavni) nisu imali mogućnost priključivanja na stariju pučku tradiciju. U to je vrijeme autor sve više radio u suradnji s Jurjem Belajem te su obojica 2014. godine svoja istraživanja objedinila u knjigu.⁶ Godine 2015., za potrebe simpozija *Štovanje Bogorodice na području Sisačke biskupije*, težište istraživanja pomaknuto je na sjever, na područje uz Unu, Kupu i Savu. Ovaj je rad u tom smislu nastavak ranijih pa se čini suvišnim ponavljati većinu onoga što smo već objašnjavali. I na tom su području nakon pokršćavanja te strukture pale u zaborav, a kršćanski su vjerovjesnici imena pretkršćanskih bogova uglavnom prekrili imenima kršćanskih svetaca. Bogorodicu Mokoš, koja će nas ovdje prvenstveno zanimati, prekrio je najčešće lik Blažene Djevice Marije. Uočljivi tragovi takvih struktura svode se, barem zasad, gotovo isključivo na toponime, a podupiru ih ponegdje i mjesne pučke predaje.

3 Usp. Andrej PLETERSKI, Strukture tridelne ideologije pri Slovanih, u: *Zgodovinski časopis*, 50 (1996.), 163-185; Vitimir BELAJ, Pretkršćanski korijeni nekih Marijinih crkava u Hrvata, 399-423.

4 1 : 1,6 (točnije, 1 : 1,618) je omjer tzv. zlatnog reza u likovnim umjetnostima. Za sada ne znamo postoji li neka veza između svetih trokuta i zlatnoga reza.

5 Usp. Vitimir BELAJ, Pretkršćanski marijanski korijeni u Lici, u: Petar LUBINA (ur.), *Beata Virgo de miraculis. Štovanje B. Djevice Marije na području Gospičko-senjske biskupije*, Zagreb, 2011., 321-334.

6 Usp. Vitimir BELAJ – Juraj BELAJ, *Sveti trokuti. Topografija hrvatske mitologije*, Zagreb, 2014.

Pokazalo se da je i na području današnje Sisačke biskupije veliki problem za ovu vrstu istraživanja diskontinuitet naseljenosti pa je gotovo sva stara mikrotoponimija na velikim dijelovima Sisačke biskupije bila nestala i nadomještena je novom. No prije nego se posvetimo području navedene biskupije, trebamo se na trenutak udubiti u prilike iz mnogo ranijih vremena, u prostorno i vremenski udaljenu »praslavensku pradomovinu« s one strane Karpata, tamo gdje su se oblikovale svjetonazorske predodžbe koje nas zanimaju.

1. U »pradomovini«

Ruski slavisti V. V. Ivanov i V. N. Toporov već su godine 1974., govoreći o sukobu između Gromovnika (*Peruna*) i Zmaja (*Volosa*), odnosno o »osnovnom mitu«, povezali s tim mitom cijeli prostor od Karpata do Dnipra, odnosno pretpostavljenu praslavensku »pradomovinu«.⁷

Karpati su pak samo jedan od gorskih lanaca koji sežu od Rajne do istočnoeuropskih stepa. Povezuju ih imena sličnoga značenja. Imenovani su u najranijim uhvatljivim razdobljima imenima koja se sva odnose na gromove, odnosno na praindoeuropskoga gromovnika zvana **Perkwun-o*. Realizirano je to na keltskome (a pisano grčki) kao *Αρκόνια (ὄρη)*, latinskome *Hercynia (silva)* za Teutoburšku šumu (što je sačuvano u današnjem njemačkom *Harz*), pa na germanskome kao *Firgunnea* (naziv za Rudné hory/Erzgebirge i Sudeete, srednjovisokonjemački *Virgunt*)⁸ te grčkome kao *Κεραβνία ὄρη* ili *Καρπατίας ὄρος* za Karpate. *Κεραβνία ὄρη* je bilo također ime gorja sjeverno od matične Grčke u Epiru i u Velikoj Grčkoj (*Magna Graecia*), a tako su zvali i Ural. S tim se imenima lijepo slaže ime Karpata zabilježeno kod arapskih autora, npr. kod putopisca iz Maroka Al-Idrisija (1099. – 1165./1166.) kao »gore *K(a)r(a)k(ū)*«, tj. »gore karpatske«, u čemu se prepoznaje ime Gromovnikove gore. Zamjećuje se moguća dubleta (istoznačni sinonim) **Kark* ~ **Krak*. Legendarni kijevski *Кий* i krakovski *Krak* bi, prema Ivanovu i Toporovu, ovdje nastupali kao jedna od Gromovnikovih hipostaza. Da sažmemo: Ivanov i Toporov su praslavensku inačicu kazivanja o dramatičnom sukobu između gromovnika **Peruna* i zmije **Velesa*, u kojoj se Zmija penje na Gromovnikovo mjesto te je

7 Usp. Vjačeslav Vsevolodovič IVANOV – Vladimir Nikolaevič TOPOROV (Вячеслав Всеволодович Иванов і Владимир Николаевич Топоров), *Исследования в области славянских древностей*, Moskva, 1974., 173-177.

8 Današnji Zapadni Slaveni to gorje zovu *Český les*, *Krkonoše/Karkonosze*.

ovaj svojim gromovima bije i tjera natrag u vodu, »pročitali« iz toponimâ i njihovih razmještaja u prostoru.

Ključna riječ *gora* ima korijene u praindoeuropskom **Hegwr-* / *Hgwor-* (usporedite psl. **gora*, alb. *gur*, litavski *gire* – »gora« i *giriá* – »šuma«). Tu pripada i hetitski *hekur* – »kamen, vrh, stjenovita gora«. Takva je gora mogla biti posvećena božanstvima, o čemu svjedoči npr. hetitska sintagma *hé-kur pi-ir-wa* = »(kamen) Hekur (boga) Pirwe« (a ime *Pirve* izvode jezikoslovci iz praindoeuropskoga **per(k^w)u-no-*). Ime *he-kur pi-ir-wa* bi doslovce značilo »Perunova gora«. Praindoeuropsko ime **per(k^w)u-no-* za gromovnika dalo je i u kasnijim indoeuropskim jezicima imena, kao npr. sanskrtski *Parjanya*, dardski *Pārun*, albanski *Perendi*, litavski *Perkūns*, latvijski *Perkons*, slavenski **Perunъ*. Praindoeuropsko **per(k^w)u-no-* proizlazi pak iz glagolske osnove **per-* »udarati«, pa je Perun »onaj koji bije gromovima«.

Ime gorja *Firgunnea/Virgunt* je u skladu s općom promjenom suglasnika u germanskim jezicima tijekom 1. tisućljeća prije Krista, kada je, između ostaloga, došlo do promjene *p* u *f*. Zato je u skandinavskoj predaji gromovnikova (*Þorrova*) majka bila nazivana *Fjörgynn*, što bi u nas doslovce zvučalo *Perkunja* – »Perkunova«. U grčkome je pak promjenom početnog suglasnika *p* > *k* nastao Zeusov nadimak *Κεραύνιος* (»koji bije gromovima«, *Ζεύς Κεραύνιος*). Sve su to gromovite, svete **per(k^w)unove* gore. One su ujedno bile i šumovite, o čemu svjedoče atributi (*Hercynia*) *silva*, (*Teutoburger*) *Wald*, (*Český*) *les*, a ovamo možemo ubrojiti i naše ime *Gvozđ* i češku opću imenicu *hvozđ* (»gusta šuma«). Nerijetko riječi *gora*, *šuma*, *les*, *g(v)ozđ* istodobno pokrivaju pojmove »visoka uzvisina na zemljištu« i »stablina obraslo zemljište«.

Sveto mitsko značenje staroga imena *Karpata* stoji u jasnoj opreci s imenom ravnice koja se prostire od karpatskih padina sve do Pripjata (ukr. *Прун'ять*) i Dnipro. To je *Volinj* (muškoga roda: polj. *Wołyń*, ukr. *Волинь*, rus. *Волынь*). Današnji nazivi područja, gora, mjesta i pragovala na Dnipro ostatci su negdašnjega mitskog kazivanja o borbi između Peruna i Velesa. To je već spomenuto ime pokrajine *Волинь*, kao i ime grada *Wolin* u Pomorju, *Wleń* u Šleskoj, pa petoga praga (katarakta) Dnipro, što ga Ukrajinci danas zovu *Волинскіи праж*, a Rusi *Волныі*. Prokopije iz Kaisareje (~500. – ~562.) ga je zapisao u 6. stoljeću u *De Bellis* kao *βουληνηπράχ*, *Vulneprah*, a *βουληνηπράχ* spominje i Konstantin Porfirogenet u 9. glavi svoje *De administrando imperio*. Drugo staro ime toga praga je *Γαδύχιυ* (*Gaduči*, tj. »gadov«). Praslavensko značenje riječi **gadъ* je pak »gnjusna životinja«, dok u češkome *had* i u slovenskome *gad* znači »zmija« (usporedite s time

Gadnju peć u sklopu sakralnih pretkršćanskih toponima kod Mošćenica),⁹ a u suvremenom ruskom »uš, gnjida, kurva«. A njega je, *zmaja*, prema staroj legendi pobijedio *Кыиъ*, mitski heroj koji je sagradio Kyiv (jedan od trojice braće). Čak i njegovo ime ukazuje na Gromovnikovo oružje: *Кыиъ* < **kyjъ* »mlat«. Prokopijev *Βουληπραχ* (s hetitskom *Hulana*) širi dubletu **Vel-*, **Vol-* na **Vul-*. Kijevskoj je pak srodna poljska predaja o najranijoj povijesti Krakova, koja govori o *Kraku* (ocu troje djece) koji je izgradio svoj grad (*Kraków*) na gori *Wawel* (staropoljski *Wąwel*). Riječ je zapravo o stijenama, *skalki krakówskie*, a u podnožju im je špilja *Smocza jama*, »*Zmajeva špilja*«.

Opozicija koja se iščitava iz ovih imena seže u praindoeuropsko doba. U hetitskim se tekstovima osim sintagme *Hekur Pirwa* (»Perunova gora«) spominje i rijeka *Hu-la-na*, »*Vunena*«. Riječ *hu-la-na* (»*vuna*«) izvedena je od indoeuropskoga korijena **wel-* iz kojega su izvedene i riječi koje označuju krzno i vlasi, pa pašnjak, livadu, zemlju mrtvih (prisjetimo se *Ἠλύσιον πεδίων*, grčke *Elizejske poljane* mrtvih). Odatle je i ime Perunova suparnika *Velesa* koji je bog kraljevstva umrlih i ujedno domaće stoke. Kao što je *Hekur Pirwa* mogla biti »Perunova gora«, tako je *Hu-la-na* valjda bila sveta *Velesova rijeka*.

Imamo, dakle, opreku **Kark-*, **Krak-* ÷ **Vel-*, **Vol-*, **Vul-*, sve u smislu *gora* ÷ *dolje*, kao što je bilo i u Kyivu: *gora/Perun* ÷ *Podol/Volos*. Opreka *Karpati* ÷ *Volinij* odgovara, dakle, u slavenskoj predaji opreci između oba najviša slavenska boga: *Perun, gore, suho* ÷ *Veles, dolje, mokro*. A jugoistočno od Volinja leži područje čije je ime izvedeno od **dol-*: ukrajinski *Поділля*, ruski *Подолье*. Opreka *gora* ÷ (*po*)*dol* odgovara opreci *Perun* ÷ *Veles*,¹⁰ pa je ime *Podolje* semantički jednako *Volinju*. U takvu su pokrajinu Slaveni ugradili mit o borbi između vladara Neba i vladara Podzemnoga svijeta, Peruna i Velesa, ako to nisu učinili još njihovi (također indoeuropski) prethodnici na tom području.

1.1. *Volinij, »pradomovina« na istoku*

Prema folklornim predajama u Volinju su nekoć, *na početku vremena*, živjeli *Velety, Voloty*. Bili su to nekakvi divovi. Kasnije je »cijeli narod Vo-

9 Usp. Vitomir BELAJ – Juraj BELAJ, *Sveti trokuti*, 157-167.

10 Usp. Radoslav KATIČIĆ, *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb, 2007., 125.

lota« otišao u kurgane (grobne humke) pa danas žive pod zemljom.¹¹ U kontekstu praslavenske mitologije oni su sada kod *Velesa/Volosa*. Toponimi *Karpati* i *Volinj* te »znanje« o Veletima/Volotima bili su važni elementi svijesti, svjetonazorska podloga »oblikovanju« praslavenske »pradomovine«. Dopunjuje ju vijest arapskoga putopisca al-Mas'udija (Abul-Hasan Ali ibn Ali al-Husain ibn Ali al-Mas'udi, 896. – 956.), zapisana još prije god. 947.:

Od tih plemena [slavenskih] jedno je imalo nekoć davno, na početku vremena, vlast nad ostalima, a vladara su zvali Madž.k, a samo pleme zvalo se W.l.njana. To su pleme nekoć davno nasljeđovala sva ostala slavenska plemena.¹²

Vremenska oznaka »na početku vremena« (u latinskoj Bibliji: *In illo tempore*) označava mitsko pradoba, vrijeme stvaranja, vrijeme kada su stvarani ljudi, narodi i njihova imena. Pleme koje je »na početku vremena« živjelo u Volinji mitsko je pleme. Na nj se vežu predaje o Veletima, Volotima. Prema najstarijim staroruskim pisanim kronikama, u Volinju su živjela plemena *Volinjana*, *Bužana* i *Duljeba/Duliba* (prvi je Duljebe spomenuo al Mas'udi). Na njih se, malo južnije, nadovezivalo područje »*Bijelih*« *Hrvata*, također potvrđeno u izvorima. No za prva tri (tj. za Volinjane, Bužane i Duljebe) izvori nisu posve jasni, a nerijetko su i kontradiktorni. Ponekad djeluje kao da su ta imena sinonimna ili pak kao da smjena njihovih imena otkriva nekakve još nejasne etnogenetske procese. U Volinji su do 9. stoljeća nastajali gradovi, a među njima i jedan zvan *Volinj*, *Velinj* (*Волинь, Волин, Велинь*; poljski *Wołyń*). Stajao je pri utoku rijeke Gučve u Zapadni Bug na poljskoj strani današnje granice s Ukrajinom. Pretpostavlja se da je tu bilo središte plemenske vlasti prije pripajanja Volinja ruskoj Kijevskoj državi oko 981., a uništeno je za prodora Tatara godine 1240.

Ime *Bužani* dolazi najvjerojatnije od rijeke *Bug* (a tragova im ima i kod nas u imenu mitske heroine *Buge* te u prezimenu *Bužan*), *Duljebi* su na prijelazu iz 6. u 7. stoljeće dospjeli u južnu Češku kao *Doudleby* (još i danas na njih podsjeća, npr., ime trgovišta *Doudleby nad Orlicí* kod Kostelega i *Doudleby* nedaleko od Budějovica; tamošnje gradište je valjda bilo središte plemenske

11 I u irskoj predaji spominje se *aes sidhe*, »ljudi iz [grobnih] humaka«, božanski narod koji je u mitsko vrijeme pobjegao pod zemlju pred došljacima.

12 Citirano prema: Dušan TŘEŠTIK, Kralj muž. Slovánsky ethnogonický myt v Čechách 9. – 10. století, u: Bronislav CHOCHOLÁČ – Libor JAN – Tomáš KNOZ (ur.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků jež věnovali Prof. Dr. Josefu Valkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesatinám*, Brno, 1999., 71-85; Dušan TŘEŠTIK, *Myty kmene Čechů (7. – 10. století)*, Praha, 2003. Vidi i Vitimir BELAJ – Juraj BELAJ, *Sveti trokuti*, 61-62.

vlasti) i, kasnije, u Hrvatsku kao *Dulebi* (spomen na njih sačuvan je kod Vrbovca u ojkonimu *Dulepska*), a i dio Hrvata se prigodom raseljavanja smjestio u (sjeveroistočnu) Češku, dok se dio odvojio i krenuo dalje na jug. Bužani, Duljebi i Hrvati su pri raseljavanju nosili sa sobom iz praslavenske matice specifičnosti svojega »volinjskog« svjetonazora (mitovi, »znanje« o podrijetlu svijeta, ljudi, naroda i vladara bili su važan dio etničkoga identiteta) koji se može za sada iščitavati iz izbora i rasporeda pojedinih toponima u prostoru. Premda nosioci imena Hrvata koji su krenuli na jug sami nisu išli kroz Češku, možemo češko područje promatrati kao međustanicu u tim seobama.

2. Preslikavanje mitske predodžbe iz Zakarpaća u jugozapadnu Češku

Samo je po sebi razumljivo da su pretci današnjih Čeha (a među njima i Dudljebi i Hrvati) sa sobom donijeli svoj svjetonazor iz Volinja, pa su si osmislili novu domovinu po uzoru na staru. Odredili su i mjesna imena koja podsjećaju na staru domaju (na *Velinju/Volinju*), no unijeli su i druge elemente staroga svjetonazora, primjerice motiv o kraljevskom ocu s troje djece, jedino što su ga – za razliku od Poljaka – nazvali *Krok*, a grad u kojem je živio zvali *Krokov* [*hrad*]:

*Inter quos vir quidam oriundus extitit nomine Crocco, ex cuius vovabulo castrum iam arboribus obsitum in silua, que adiacet pago Stybeczne, situm esse dinoscitur.*¹³

Među njima je bio muž imenom Krok, prema čijem se imenu zove grad obrašao drvećem u šumi, smješten kod sela Zbečno.¹⁴

Duljebi su naseljavali južnu Češku, gdje su ih zvali *Doudlebi*. Tamo su u šumovitoj gori *Šumavi* mogli vidjeti Gromovnikovu goru, a ispod nje su si osmislili zemlju po uzoru na staru domaju, na *Velinju/Volinju*. Prenijeli su i zemljopisna imena. Pogledat ćemo nekoliko imena koja će nam biti važna pri tumačenju toponimije na području Sisačke biskupije.

2.1. Šumava

U Šumavskom podgorju (*Šumavské podhůří*), rano naseljenom Slaveanima, nižu se od zapada prema istoku naselja *Velešice* kod Pačejova (sje-

13 *Libellus in chronicam Boemorum...*, pogl. 3. Autor je bio Kozma, dekan praškoga Svetovitskog kaptola, a pisao je između 1119. i 1125.

14 To je selo nad rijekom Berouнком, 35 km zapadno od Praga.

verno od Horažd'ovica), *Volšovy* kraj Sušica (jugozapadno od Horažd'ovica), *Volenice* (zapadno od Strakonica), *Volyně* nad rijekom *Volynkom* (južno od Strakonica) i *Velesín* (južno od Doudlebâ kod Budějovica). Sva su ta naselja »oduvijek« na zemljištu naseljenu Česima, a imena se mogu izvoditi iz *Velinj/Volinj*.

Područje same Šumave (od *Kouta na Šumavé* do *Vyššeg Broda*) bilo je otprije gusto obraslo šumama i ostalo je uglavnom pusto. Do 14. stoljeća nema ni povijesnih podataka ni arheoloških nalaza koji bi svjedočili o stalnim naseobinama u Šumavi. Slaveni su samo izdaleka imenovali istaknutije dijelove zemljišta jer tu nije bilo male slavenske toponimije. Ta su zemljišta nakon organiziranja država napučili krijumčari i razbojnici, a tek kasnije, tijekom 14. stoljeća, feudalci su na njima počeli sustavno naseljavati njemačke koloniste koji su u te puste krajeve donijeli njemačka imena.

Kada danas u šumskim zabitima prave Šumave nailazimo na češke toponime, moramo pretpostaviti da su oni ili većinom nastali tek tijekom 19. stoljeća (kada se u Češkoj budila moderna češka nacionalna svijest) prevođenjem s njemačkoga, ili su nanovo izmišljeni u češkom duhu. Taj je proces bio pojačan nakon 1918. u suverenoj Čehoslovačkoj, a dovršen nakon izгона njemačkoga stanovništva (tzv. Benešovi dekreti) 1945. godine. Na zemljovidima nastalima prije prvoga svjetskog rata na tom području nalazimo gotovo isključivo njemačka imena.

Na današnjima čitamo: *Čertův vrch*, *Černá hora*, *Černoهورský potok*, *Černé jezero*, *Čertovo jezero*, no ta su imena zamijenila starija: *Siebenstein Köpfel*, *Schwarzer Berg*, *Schwarzbach*, *Schwarzer See*, *Teufels See*. Ona su nekoć doista mogla imati mitska značenja, mogla su se odnositi na »crno« i na nešto poput »vrag«, ali ništa više o njima ne znamo. Ništa ne govori o tome da bismo u njima smjeli tražiti ostatke slavenskih pretkršćanskih vjerovanja.

Na prvi pogled iskače oronim *Svaroh*, na njemačkim kartama starije *Zwergeck* (»Patuljkov šiljak«) te novije *Zwercheck* (otprilike »Poprečni šiljak«). U češkome je izvorni slavenski glas *g* prešao u *h* (i tako se piše, a izvorni *h* piše se *ch*), pa stoga lako u *Svarohu* možemo »prepoznati« ime praslavenskoga boga *Svaroga*. No on je bez sumnje zasvjedočen sigurno samo u jednoj ruskoj kronici¹⁵ (i zatim kod pisaca koji su se na nju pozi-

¹⁵ Izvor je u grčkoj kronici, *Χρονογραφία*, iz 6. stoljeća, autor je Ioannes MALALAS (Ἰωάννης Μαλάλας, oko 491. – oko 578.) iz Antiohije. Prevedena je na crkvenoslavenski u 10. sto-

vali) te posredno preko umanjenice *Svarožić*, koja je, čini se, označavala Svarogova sina. No češki istraživači¹⁶ nisu u Šumavi naišli na ime *Svarog* pa valja pretpostaviti da je ono nastalo tijekom degermanizacije pograničnoga područja te nam ne govori ništa o stanju prije pokrštanja Čeha. *Svaroga* nema ni u velebnom opisu Češkoga kraljevstva¹⁷ iz godine 1911., nego se u njemu taj vrh zove samo *Zwergeck* (str. 312., 316.).

Mislimo da možemo pokazati kako se mogao *Svaroh* ušuljati u Šumavsko gorje. Češki pisac Vratislav Václav Tomek¹⁸ objavio je 1927. *Šumavské pověsti lidu českého (Šumavske priče naroda češkoga)*. Tomekove su bajkovite priče bile dobro prihvaćene od čitatelja u južnoj Češkoj, vjerojatno zbog nacionalnog naboja koji je u vrijeme prve Čehoslovačke bio jako tražen. U njegovoj Šumavi sve vrvi od imena »praslavenskih bogova«. Jednostavno: Tomkovi tekstovi nisu vjerodostojni kao izvori. Ali on doista u prvoj pripovijesti koja se odvija u *Kralovskom Hvozdu* u Šumavi spominje *Svaroga*: *Tu také rozprostírá mohutné své svaHY hora Svarog, obyčejně zvaná Zwerek.* – »Tu također rasprostire svoje moćne obronke gora Svarog, obič-

ljeću, vjerojatno u Bugarskoj, a dijelovi su kasnije ugrađeni i u ruske kronike. Kasnije je (vjerojatno u 13. stoljeću) jedan od prepisivača pod god. 6622. (tj. 1114. po Kr.) umetnuo odlomak u kojem je Malaline bilješke o starim grčkim bogovima obogatio usporedbama s bogovima slavenskoga panteona. Između ostaloga, Hefesta je usporedio sa Svarogom (*Cezo padu npozbauiu a boze Čbapoze...*, »radi toga su ga prozvali bog Svarog«). To je sve.

- 16 Ponajprije mislimo na Jana Peiskera koji je mislio da je ime boga *Svaroga* skriveno pod današnjim nazivima *Tvarog* i sl.: Jan PEISKER, *Mistopisná studie. II. Strašidelník a Svaroh, u: Sborník Historický vydaný na oslavu desítiletého troání "Klubu historického v Praze*, Praha, 1883., 31-38. Našao ga je kao ime zaselka *Woraschne* blizu cistercijskog samostana *Hohenfurth/Vyšší Brod* nad Vltavom. To je ime bilo 1598. zapisano u njemački pisanom urbaru kao *Dworazne*. No dekan Bernhard Ortler († 1826.) je u spomenici svoje župe zapisao da je urbar od 1552. – 1576. bio pisan češkim jezikom, pa je – da se ne izgube – zapisao nekoliko starih imena, između ostaloga za *Woraschne* češko ime *Tvarožná*. Peisker je vrlo hrabro oronim *Tvarožna (hora)* tumačio kao Svarogovo ime. Peisker je tragao i za toponimom *Svarog*, ali ga nije našao. Ni *Tvaroga* nije našao u samoj Češkoj, nego u drugim slavenskim zemljama.
- 17 Usp. *Království Česke*, Praha, 1911. Područje koje nas zanima obrađeno je u IV. svesku *Jihozápadní Čechy*. Autori pojedinih od 26 odjeljaka su prof. Viktorin ZEITHAMMER (Ursus Šumavský), prof. Ferdinand Vaněk, okružni tajnik A. Weber, arhivar p. František TEPLÝ, PhC. Josef Boháč, Josef Haser-Pisecký, Václav Hilšer, Václav Jakš, Karel Liebscher, Karel Peprný, Adolf Šlégl i Ferdinand Vaněrka. Istaknuli smo autore odjeljaka koji su opisivali mjesta kojima smo se bavili.
- 18 Usp. Vratislav Václav TOMEK, *Šumavské pověsti lidu českého*, I, 1927., 116-118., objavljeno kao e-knjiga, Volary, 2014. Ovdje navodimo paginaciju prema e-izdanju. Nerijetko su se na nju nadovezivali naivni domoljubni historiografi, no Tomek je gradivo za svoju knjigu prikupio samostalno. Autora *Šumavskih priča*, V. V. Tomeka (Bohutín 1868. – Prag 1933., autor basni i pripovijetki, skupljač narodnoga blaga) ne smije se povezati s Václavom Vladivojem Tomekom (1818. – 1905.), češkim arhivarom i povjesničarom.

no zvana Zwerek«. Vjerojatno ga je pokupio od Peiskera. A Tomek je iz Peiskerova rada iz 1883. godine uzeo rusko ime *Сварогъ* i preselio ga u Šumavu, ali je pritom zaboravio promijeniti g u h. Dakle, njegov »češki« *Svarog* nije iz Šumave; ukrao ga je Rusima.

2.2. Volenice

U jugozapadnoj Češkoj spominje se *Kladrubský drak* (»Kladrubski zmaj«) zvan *Indiosek*. *Kladruby* je naselje sjeverno od *Štěchovica* (zapadno od Strakonice) i *Volenica*; tamo je kraj jezera zamak, a nad njim hum *Divoš*. Samo kilometar zapadnije je *Smrtí hora*. No *Indiosek* je nova pojava u prostoru, a zna mu se i autor. To je Carl Ritter von Taschek (1847. – 1903.), putnik i trgovac koji se u Kini nagledao zmajeva, pa je došao na ideju da jednoga napravi kod sebe doma te je tako ostatke nekog zida oblikovao valovito i dodao mu zmajevu glavu.

2.3. Velešice kod Pačejova

Slično je i sa *zmajem/drakom* kod Maňovicâ/Maniowitz, 20 km sjeverno od Horažďovica. Tamo je mjesni načelnik Antonín Raška godine 1905. složio kamenog *draka* za zabavu mještana. Ipak, 1,5 km sjeveroistočnije jedan se blago uzdignuti dio Osečke šume zove *Baba, V Babě*, a taj bi toponim mogao imati vezu s velikom pretkršćanskom boginjom-majkom. Jugozapadnije su *Velešice*, a 18 km istočnije gradić Blatná, gdje je *Hadí hořa* (»Zmijska gora«), u kojoj *spí rytířské vojsko* (»spava viteška vojska«). Nije nemoguće da je načelnika za njegov pothvat potaknula neka starija predaja u kojoj se pripovijedalo o nekakvom zmaju – ali to možemo samo nagađati.

Na čvršćim, ali ipak samo »folklorističkim« nogama (ako smijemo Tomku vjerovati da sve što je napisao nije samo plod njegove književničke mašte) stoji zmaj u trokutu između Vimperka/Winterberg, Volarâ/Wallern i Prachaticâ/Prachatitz. Tu je gorski masiv *Boubín* (njem. *Kubany*), vidljiv od *draka* iz Maňovicâ. Govorili su da tu u brdu »spava vojska«. U Boubínu je prostorija s blagom, a čuva ga *devítihlavý ohnivý drak*, »devetoglavni ognjeni zmaj«. ¹⁹ Međutim, oba su motiva (vojska koja spava u gori i devetoglavni zmaj) raširena u raznim europskim zemljama i ne možemo ih

19 Bratislav Václav TOMEK, *Šumavské pověsti lidu českého*, 116-118. Za poglavlje o Boubínu su Tomeka nadahnule Jiraskove pripovijetke o *Blaníku* u: Alois JIRÁSEK, *Staré pověsti české*, Praha, 1894.

povezati s mitom o dvoboju između Peruna i Velesa. Tamo u okolici nismo uočili toponime s mitskim konotacijama, vjerojatno zato jer je oko Vimperka, Volarâ (izvorno *Wallern*, njemačkoga podrijetla), Prachatica i *Boubína* živjelo pretežno njemačko stanovništvo koje je 1945. godine iseljeno.

2.4. Volšovy pod Svatoborom

Drugi takav bajkoviti vrh, *Svatobor*, uzdiže se u šumavskom podgorju jugozapadno od Horažďovica, iznad grada Sušica i sela *Volšovy*. Svojim položajem i imenom poticao je maštu koja je nekako od 18. stoljeća (kada je pronađen »kipić poganskoga božanstva«) isprela cijelu novu mitsku sliku praslavenskoga svetoga gaja na njemu, s prastarim hrastovim stablima ograđenima plotom u kojem su bila dva prolaza. U njemu su, kako se danas govori, častili Peruna, boga vojske i groma, a tu bi bio i ljekoviti izvor. Ipak, autor internetske bilješke o tom svetištu²⁰ morao je priznati da *Přímé doklady o slovanském kultu bohužel neexistují*. – »Pravi dokazi o slavenskom kultu, žali Bože, ne postoje.«

Spomenuti kipiće je ipak razotkriven kao dio renesansnoga svijećnjaka. Negdje pod vrhom, spominje se, postoje i vrata koja vode do tajnovite dvorane sa stupovima, a u njoj je neizmjereno svatoborsko blago.

Ipak možemo dodati da je u podnožju Svatobora *Mořské oko*,²¹ »studenac bez dna«, a južno od Svatobora teče rječica *Volšovka* i uz nju je selo *Volšovy* (i *Staré Volšovy*). S desne strane Otave (u koju utječe *Volšovka*) je pak selo *Divišov* i *Divišovský potok*. Imena su bremenita mitskim konotacijama, a valja spomenuti i da Svatobor svojim smirenim, urednim oblikom sličići većini naših vrhova koji, kao i gromovnikovi, nose svete prostorne tročlane strukture.

2.5. Volyně nad Volyňkou

Najviše nam od svih odabranih imena govori ime grada *Volyně*. Identično je onome nad Gučvom u Volinju, jedino što je volinjski Volinj muškoga gramatičkoga roda, a češka *Volyně* je ženskoga roda (*ta Volyně*), dok su oboje u jednini. *Volyně* leži nad rijekom *Volyňkom* te ima tvrđavu u

20 Usp. <http://www.susicebranasumavy.cz/trasa-hadi-stezka> (23. VI. 2017.).

21 Hidronim *Morsko oko* zabilježen je i u Međimurju. Tamo je ispod *Pernjaka*, *Perjaka* (to je dio sela Sv. Urban; ime *Pernjak* ozbiljno asocira na *Peruna*) mala mlaka obrasla šikarom, zvana *Morsko oko*. Usp. Vitomir BELAJ – Juraj BELAJ, *Sveti trokuti*, 392.

kojoj je danas muzej. Arheološki nalazi, pohranjeni u gradskome muzeju, svjedoče o slavenskom naselju iz 7. stoljeća. Gradište je vjerojatno bilo središte plemenske župe.

Volyňe se dijelila na četiri četvrti. Prva je bila jezgra kod trga s vijećnicom, druga su *Hradčany* (ime je sačuvano u *Hradčanskoj ulici* pod *Dekanskim vrchom*), treća je četvrt bila *část kostelní* (dio uz crkvu Svih Svetih), a četvrta *Podolí*. Na dnu mjesnoga trga bila su vrata (*Podolská brana*) iza kojih je niz novijih zgrada, a samo *Podolí* je dio iza mosta, s druge strane *Volyňke*. Tamo je zapravo bio zaselak i veliki mlin u *Bizkú*. Danas je tamo željeznička stanica.

Lako prepoznajemo ranoslavensku organizaciju prostora na kojem su nastali zametci urbanoga naselja: županov (poglavarov) *grad* je gore, a negdje ispod je *Podol*, obično uz vodu (preko nje); u Kyivu je Perunov kip stajao gore, na *холму вниъ двора теремнаго* – »na brežuljku izvan dvora s trijemom«, a *Volosov* dolje, u *Podolu* uz rječicu *Počajnu*, pritoku *Dnipro*. I danas se dio *Kyiva* uz *Dnipro* zove *Подол*.

Volině leži uz rječicu *Volyňku*, dugu 49,1 km. *Volyňka* izvire, prema novim kartama, ispod *Světlé hore* (»Svijetla gora«). *František Teplý*, arhivist i lokalni volyňski povjesničar, opisao je tu rijeku godine 1911.²² i ustvrdio da ona nastaje kod *Bohumilicâ* (sjeverno od *Vimperka/Winterberg*) spajanjem *Spůlke* i *Třeštilke*, čije je ime već nestalo. Pregledali smo dostupne detaljne karte i nismo našli hidronim *Třeštilka*. Bit će da je to bio potok *Helmbach*, danas na kartama gornji tok *Volyňke* koja izvire ispod *Světlé hore*. U taj potok utječe još jedan, koji izvire na mjestu zvanu *Brloh* (njemački *Bärenloch*) i teče kao *Medvěd potok/Bärenbach* usporedno s potokom koji dolazi od *Michlove Hut'*. Ti se toponimi lijepo slažu s *Třeštilkom*. *Trijeskanje* (gromovima) je, naime, *Perunov* posao, a *medvjed* je najjasniji *Velesov* teriomorfni lik. Ostaje samo pitanje jesu li ove toponime izvorno dali *Nijemci* pa ih onda nedavno počesili *Česi*, ili se u njima ipak kriju ostatci starih čeških toponima.

2.6. *Velešín*

Gradić *Velešín* smješten je južno od *Doudlebâ*, a u okolici mu nalazimo mitski »sumnjive« toponime *Bor* (selo), *Bory* (šuma), *Třebonin*, *Netřebice*,²³

22 Usp. *Království České*, IV, 182.

23 Riječ **borъ* je izvorno označavao suho mjesto na kojem raste drvo *pinus* (suho je mjesto *Peru-*

dok je s druge strane rijeke Malše *Svaty Jan* s crkvom i grobljem te brdašce *Chlum* (»Hum«). Sa sjeverne strane Chluma je zaselak *Pod Horou* kroz koji teče *Podhorský potok*, što nam govori da je taj Hum bio »Gora«. Slutimo ovdje »mali« seoski trokut. Jedan je kut na najvišoj točki Velešina južno od samoga naselja na njivama zvanima *Na vršech* (»Na vršcima«), visok 560 m i ima 23°, a krakovi *kota 560 – Svaty Jan* i *kota 560 – Chlum* odnose se jedan prema drugomu kao 1 : 1,3 (kao kod nas brckovljanski, srednjojstarski, paški, istočnokaštelanski²⁴).

3. Preslikavanje mitske predodžbe na područje Sisačke biskupije

Nekoliko generacija kasnije Slaveni su preko Drave i Save počeli prodirati prema jugu pa su tako zaposjeli i područje današnje Sisačke biskupije. I ovdje su, bez sumnje, novoosvojeno zemljište obredom uredili, posvetili i pritom pojedina mjesta imenovali prema starom, »volinjskom« svjetonazoru.

3.1. Veleševac, trokut na sjeverozapadu Sisačke biskupije

Područje sjeverno od Kupe i zapadno od Zeline je, premda povremeno teško pustošeno, ipak u kontinuitetu sačuvalo dio stanovništva, pa smo tu pronašli jednu veliku plemensku strukturu i mogli njezin sadržaj čvrsto potkrijepiti zapisanim predajama. U dugoselskome je kraju utvrđen jedan »trokutno« koncipiran pretkršćanski sveti prostor: *Prozorje (Martin-Breg) – Veleševac – Trebovec*. Već je opsežno prikazan i objašnjavan,²⁵ pa će biti dovoljno reći o njemu samo nekoliko riječi jer odgovara uglavnom trokutima koje smo nalazili i drugdje po Hrvatskoj.

Perunovo je mjesto bilo na uzvisini na kojoj je kasnije sagrađena crkva Sv. Martina u Prozorju. Njegov je *suparnik* bio s druge strane rijeke Save, tamo gdje je danas crkva Sv. Petra u *Veleševcu*. Ojkonim *Veleševac* nesporno dolazi od praslavenskoga boga mrtvih zvanog **Veles*. Treća točka trebala bi biti Mokošina; ona je bila majka Perunove djece (ona je *bogorodica*),

novo, a Velesovo mokro); **trēba* je praslavenski izraz za žrtvu, *Netřebice* je možda bila sveta šuma koja se nije smjela sjeći, »trijebiti« (u nas *Nerezine*, *Nerežišće* i sl.).

24 Usp. Vitomir BELAJ – Juraj BELAJ, *Sveti trokuti*, 410.

25 Usp. Juraj BELAJ, *Martin-Breg između poganstva i kršćanstva*, u: *Studia ethnologica Croatica*, 21 (2009.), 79-99; Juraj BELAJ, *Templari i ivanovci na zemlji svetoga Martina*, Dugo Selo, 2007., 31-37; Vitomir BELAJ – Juraj BELAJ, *Sveti trokuti*, 237-253.

a bila je u selu *Trebovec*. Praslavensko **trēba* značilo je »žrtva«, a *Trebovec* bi, prema tome, moglo značiti *žrtvište*, odnosno mjesto žrtvovanja.

3.2. Gorje ispod Kupe

Nešto tragova našlo se i u gorskom području dalje prema jugu. U njemu se tek mjestimice održalo starije stanovništvo, kasnije ojačano povratnicima iz kajkavskih krajeva, no pretežno je naseljeno novijim pravoslavnim doseljenicima. Tamo kod Gore nailazimo na strukturu formule $b : c = 1 : \sqrt{2} / \alpha = 23^\circ 27'$, a uz dolinu Une i na jako zanimljive i arhaične toponime na kakve do sada nismo nailazili, odnosno nismo im posvećivali dovoljnu pažnju.

Interpretacija mitski mogućih toponima prilično je problematična. Naime, osim u rijetkim slučajevima (toponimi *Veles*, *Mokošica* i sl., koji su jednostavno morali nastati iz osobnih imena pretkršćanskih božanstava), može ih se protumačiti i bez smještanja u mitsko kazivanje. Svaka *gora* može biti *Gora*, a svaki vrh zvan *Perun* može se jednostavno tako zvati po gromovima (praslav. **perunŃ*) koji tamo pucaju za olujâ; svaka crkva Sv. Jurja, Sv. Ivana i Blažene Djevice Marije mogla je (ali nije morala) doći na mjesto na kojem su stari Slaveni prije častili *Jarila*, *Mokoš*. O njihovu mitskom značaju smijemo razmišljati tek kada se više takvih toponima nađe na okupu, kada su praćeni odgovarajućim kazivanjima te ako iz njihova položaja u prostoru možemo »iščitavati« ulomke rekonstruiranih mitskih kazivanja.

Između Kupe i Une imamo na prvi pogled samo nekoliko toponima. Stoga će njihovo tumačenje morati potkrijepiti analogne situacije uočene u drugim slavenskim krajevima. Tek će njihove međusobne usporedbe moći hermeneutičkim postupkom međusobnoga dopunjavanja ulomaka slikâ omogućiti *rekonstrukciju* traženih slika. Pritom moramo paziti da se ne zaustavimo na pukoj *konstrukciji* mitskih slika. To je razlog zbog kojega smo se morali upuštati u naoko suviše opisivanje pokrajina u južnoj Češkoj i iza Karpata, tamo odakle su pojedine slavenske skupine krenule pri raseljavanju Slavena negdje oko 5. stoljeća i dio kojih je na našim prostorima oblikovao svoju novu domovinu.

3.2.1. Gora ispod Kupe

Područje ispod Kupe gorovito je. Tu se protežu gore koje u samom svojem imenu nose riječ *Gora*, kao na primjer mala *Hrastovička gora* i *Mala gora* (iznad Strašnika), pa velike *Petrova* i *Zrinska gora* (u zadnje vrijeme dosta se piše i o *Trgovskoj gori*) te, dalje prema jugu, *Kapele* i *Plješivica*, a s

druge strane Une Grmeč (koji u svojem imenu valjda nosi značenje »gromovita gora«).

Gledajući od Siska, prvo ćemo naići na crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije u naselju zvanu Gora. Nedavna arheološka istraživanja²⁶ otkrila su u selu Gora ostatke romaničke crkve s prijelaza iz 12. u 13. stoljeće, koju su templari vjerojatno stekli zajedno sa zemljom od Bele III., prije 1196. godine. Uz crkvu je nekoć bio »dvor« (*curia*), a ljudi se još i danas sjećaju da je kraj crkve bio i izvor.

Sjevernije, oko 1 km sjeverno od kapele Sv. Ivana i Pavla, na humku visokom 184 m (koji se iznad valovitog terena uzdiže samo oko 20 m) stajao je *castrum*, vjerojatno templarski grad (50 m ispod grada teče u guduri potok Šanja). U darovnici kralja Bele IV. iz godine 1242. (CD IV: 167) spominje se: [...] *quod nos divisionem terre castrum de Guora* [...].²⁷ Na jozefinskoj karti (crtanoj 1763. – 1787.) ucrtan je u ravnici lijevo od potoka Šajne/Šanje znak za ruševinu s legendom *Altes Schloss* (»stari dvorac«), na franciscejskoj karti (1806. – 1869.) ga nema, a na francjozefinskoj (1869. – 1887.) je na tom mjestu šrafiranjem prikazana zaravan (visoka 184 m) označena kao *Grad*, bez objekta na sebi. Riječ je o srednjovjekovnoj utvrdi. Iz tlocrta Zorislava Horvata²⁸ slabo se nazire njezin izgled jer vidljivih je tragova i tada bilo malo.²⁹ Dojma smo da je riječ o poligonalnoj utvrdi koja je imala manju kulu na barem jednom, jugoistočnom (ukoliko je tlocrt pravilno orijentiran) uglu. Uz istočni se zid naziru pregrade (vjerojatno od stambenih prostorija), a uz ili unutar zapadnoga zida nazire se mjesto branič-kule. Po mnogočemu nas tlocrt podsjeća na onaj ivanovačke utvrde Bele, čija je osnovna faza s branič-kulom izgrađena najvjerojatnije u drugoj polovici 12. ili eventualno prvoj polovici 13. stoljeća.³⁰

26 Usp. Drago MILETIĆ, Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 22-23 (1996. – 1997.), 127-151; Juraj BELAJ, Prikaz arheoloških istraživanja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori tijekom 2008. i 2009. godine, u: Darko TEPERT – Spomenka JURIĆ (ur.), *Antiquam fidem. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o Sisačkoj biskupiji*, Zagreb, 2011., 121-147.

27 Tadej SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae – Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, 4 (1906.), 167.

28 Tlocrt je objavljen u: Lelja DOBRONIĆ, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*, Zagreb, 1984., 77.

29 Usp. Isto, 76.

30 Usp. Juraj BELAJ, Bela - ivanovački burg na Ivanščici, u: *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 25 (2009.), 161, sl. 5.

Ovdje imamo crkvu Blažene Djevice Marije, oronim *Grad*, a u bližoj okolici naići ćemo i na toponime poput *Strašnik* (nad Vltavom u Šumavi stoji *Strašidelnik*; no možda je *Strašnik* izvorno bio *Stražnik*, mjesto gdje je bila stražarnica), *Borovik*, *Dubrave*, *Mokrice*... Sjeverno – sjeverozapadno od Grada je predio *Ilinka* (danas posve pod šumom), a sv. Ilija je u nas česti supstitut za gromovnika. Ako je područje *Gore* bilo sakralno uređeno, onda je prema propozicijama stare vjere (formula $b : c = 1 : \sqrt{2}/\alpha = 23^\circ 27'$) sjeverna točka, *Grad*, trebala biti Perunovo mjesto, a mjesto uz vodu, udaljeno 902 m od Grada, Mokošino (izvor, na kojem je današnja Bogorodičina crkva – crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije). Crta koja povezuje te dvije točke (tragovi zdanja na Gradu i crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije) gotovo točno prati meridijan (otklon je jedva 59'; slično je i kod Ivanca, Zagreba, Strožanca, u Sisačkoj biskupiji, ali i na Pagu i Pelješcu)! Sunčev kut od oko $23^\circ 27'$ morali bismo očekivati kod Grada, a Velesova bi točka onda morala biti s *druge strane rijeke Šanje*. Doista, krak kuta možemo pratiti do 1435 m od Grada prema jugoistoku. Tamo teren postaje strmijim i potok *Topolčica* ispod njega nije vidljiv. Taj se teren (danas njive) zove *Topolke*. U pučkim vjerovanjima topola je nezgodno, opasno stablo (legenda kaže kako su upozoravali Mariju da se pred Židovima ne smije sakriti pod topolu jer bi je ova izdala).

Na starijoj jozefinskoj karti *Topolčica* se zove *Tersztina Bach*, a južno od nje upisano je ledinsko ime *Trstine*. No u Andrijinoj darovnici iz 1209. zapisan je stariji oblik: *Treštenik*. Andrija je odredio granice zemljišta koje je pripadalo ljudima iz *Gore*:

[...] *prima meta a publica strata que vulgo via exercitus dicitur et tendit ad Trezentic, dehinc quoque dirigitur ad viam antiquam cementario opere superessusam, et dehinc protelatur usque ad Cepeni et de Cepeni usque ad fluviam Glina, cuius fluminis utramque ripam quousque in eadem terra, decurrit pretaxate domui dedimus.*³¹

[...] prvi biljeg od javne ceste koju pučki zovu *via exercitus* [vojna cesta] i ide do Treštenika, odavde ravno do stare ceste³² izlivena cementnim načinom, odavde nizom do *Cepeni* i od *Cepeni* [nema na kartama] sveudilj do rijeke *Gline*, od koje rijeke objema obalama te zemlje nizvodno do navedenih domova.

31 Tadej SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, 3 (1905.), 85.

32 *Stari drum* je ledinsko ime jugozapadno od *Gore*.

Treštenik je pak mjesto na kojem gromovnik puca svojim gromovima i bije *Velesa*. Osim toga, na karti 1 : 25000 taj je potok označen isprekidanom crtom, što znači da on samo povremeno teče. Takvu prirodnu pojavu iskorištavali su vjernici stare slavenske vjere da njome pokazuju kazivanje o jednom aspektu borbe Gromovnika sa Zavidnikom: potonji krade vode (što prouzrokuje sušu na Zemlji), a prvi ga bije i tjera natrag gdje mu je mjesto te tako ponovno uspostavlja sveti red.

Jednaka je prirodna pojava uočena kod *Velesa*, poluotoka kraj Novog Vinodolskog. Tamo je pod selom Kalanji neobično snažan izvor rijeke *Žrnovnice*, dugačke samo 50 m. To bujno vrelo na neko vrijeme presušuje. I istočno od Splita teče ispod brda *Peruna* rijeka *Žrnovnica*,³³ koja je prije izgradnje brane na također u sušno vrijeme presušivala. Na Krku, pod istočnim obroncima Velikoga i Maloga Treskavca, brojni su izvori *Suhe Rečine* (starije je ime *Vela reka/rika/rečina*), jedinog vodotoka na Krku koji »nikada ne presušuje«, no i on za velikih suša kod zaselka *Šuraje* šmugne u ponor *Kanali* da bi, kažu, opet izbio kao vrulja pod brdom Butinj kod Vrbnika. A Suha Rečina teče kroz Bašku dragu, punu mitski označenih toponima.³⁴ Usporedno posložena i iščitavana, ta su imena (*Treskavac*, *Treštenik*, *Perun*, *Veles*, *Žrnovnica* i sl.) dovoljno prozirna da u njima jasno prepoznamo velike bogove *Peruna* i *Velesa* u borbi za vodu.

Sada se možemo nakratko osvrnuti na šumavsku *Volyňu*. Tamo smo vidjeli gore *Hrad*, ispod je crkva (Svih Svetih), dolje teče *Volyňka*, a s druge strane je *Podolí*. Ovdje u Gori je pak gore *Grad*, južnije je crkva Blažene Djevice, a s druge strane rječice Šanje zemlja *Topolka* ispod koje teče *Treštenik*. A kako smo već vidjeli, šumavska *Volyňka* se u svojem gornjem toku zvala, ako smijemo vjerovati *Teplomu*, *Třeštilka*.

No dok kod *Volyně* imamo tročlanu strukturu čiji oblik ne odgovara navedenoj formuli, na *Banovini* imamo sunčev kut u kojem se dvije stranice trokuta odnose međusobno kao 1 (stranica *Grad – crkva*) : 1,6 (*Grad*

33 Bjeloruski je seljak još koncem 19. stoljeća ovako opisivao *Peruna*: *Перунъ держитъ въ рукахъ два чрезвычайнаго громадныхъ жернова, третъ ими и ударяетъ одинъ о другой; трениемъ и ударами онъ производитъ громъ и извлекаетъ молнію...* (Adam Jegorovič BOGDANOVIČ, *Пережитки древнего мирозозерцания у белорусов*. Grodno/Гродна, 1895., 75: »Perun drži u rukama dva neobično velika žrvnja, tare ih i udara jednim po drugome; s trenjem i udarcima on proizvodi grom i izbija munju.«) Vitomir BELAJ – Juraj BELAJ, *Sveti trokuti*, 133, 134.

34 Usp. Vitomir BELAJ – Juraj BELAJ, *Bašćanska priča iz davnine – u pripremi za zbornik posvećen Ljubi de Karini*, napisano 2015.

– *rub Topolke* koji se vidi s Grada), a jedna ide meridijanom. To je, primjerice, omjer u trokutu kod Kninske biskupije.³⁵ Ovdje uočavamo, čini nam se, tročlanu prostornu strukturu manjih dimenzija (»seosku«) iz koje se jasno iščitava mjesto na kojem je pretkršćanska bogorodica ustupila mjesto kršćanskoj Bogorodici.

Posljednja arheološka istraživanja u Gori (izvedena od 2008. do 2011. pod vodstvom Jurja Belaja iz Instituta za arheologiju) bila su zaštitnog karaktera te su provedena uglavnom uz temelje templarske, gotičke faze crkve. Tom su prigodom istražena 424 groba. Pokazalo se da se najstarija utvrđena faza ukopavanja poklapa s vremenom trajanja najstarije utvrđene arhitekture na lokalitetu – romaničke crkve. Istraženo je tridesetak grobova koji pripadaju ovom horizontu. Za nas je ovdje važan samo dio zaključka koji se odnosi na najranije ukope: »Ovaj najstariji horizont grobova ostatak je groblja one slavenske (odnosno hrvatske) zajednice koja je svoje pokojnike ukapala ovdje oko romaničke crkve Blažene Djevice Marije. Dakle, u istraživanjima je pronađen materijalni trag crkve te pripadajuće groblje domaćega, tek pokrštenog stanovništva iz vremena prije dolaska templara.«³⁶

No sitni ulomci keramike pronađeni u zapunama grobova spuštaju početak slavenske nazočnosti u Gori u vrijeme prije pokrštavanja, dakle kada su takvi pretkršćanski prostorni odnosi još bili u obrednoj funkciji. Ovdje nam arheologija omogućuje da vrijeme »između Siscije i Siska« doslovce možemo opipati. Riječ je o ulomcima posuda koji, premda su premali za neke preciznije analize, ipak svojom fakturom i bojom omogućavaju njihovu dataciju. Prema mišljenju Luke Bekića, u zapunama grobova nađeno je nekoliko primjeraka tzv. rupičaste slavenske keramike, izrađene prostoručno, odnosno na sporovrtećem kolu, koja pripada »poganskome« horizontu 7. i 8. stoljeća,³⁷ tj. dobu doseljenja Slavena na područje Mure, Drave i Save. »Rupičasta« keramika, koja je iznikla iz praške kulture, svoj izgled zahvaljuje dodavanju sitnih čestica ugljena u glinenu smjesu prije pečenja.³⁸ To su, uz Brekinjovu kosu nedaleko Bojne,

35 Usp. Vitimir BELAJ – Juraj BELAJ, *Sveti trokuti*, 317-325.

36 Juraj BELAJ, Prikaz arheoloških istraživanja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori tijekom 2008. i 2009. godine, 212-147.

37 Usp. Luka BEKIĆ, Rani srednji vijek između Panonije i Jadrana, 47, 48, sl. 24, 285, T. 72: 1, 4, 7.

38 Usp. *Isto*, 181.

južno od Gline, najjužniji nalazi rupičaste keramike grupe Drava – Mura – Sava do sada pronađeni.³⁹ Ovi nalazi idu u prilog pretpostavci da su Goru, koja se nalazila na jednom od drevnih putova koji su Panoniju spajali s Jadranom,⁴⁰ Slaveni rano nastanili te na njezinom području štovali slavensku žensku boginju (poznatu pod imenom Mokoš). Slično pretpostavlja i Bekić kada kaže da se rupičasta ranoslavenska keramika »može pratiti od zapadne Slovačke kroz istočnu Austriju i zapadnu Mađarsku do Slovenije i sjeverne Hrvatske. Ako bi se daljnjim istraživanjem nekako suvislije povezali nalazi iz ovih zemalja, možda bi se moglo pratiti doseljavanje skupine stanovništva koja nosi svoju vlastitu tehnologiju izrade keramike?«⁴¹

3.2.2. Petrova gora

Srednjovjekovni dokumenti spominju u staroj Gorskoj županiji sadržajno bliske toponime *Perna* (*Pernik* – utvrda; *Pernica* – potok) i *Mogoš* (1211.: zemljište: *terra Mogos*), kao što su i kod Stralsunda u Njemačkoj, na nekoć slavenskom području, očuvani susjedni toponimi u obliku *Prohn* (1240.: *Perun*) i *Muux* (1415.: *Muokus*), a negdje uz današnju mađarsko-slovačku granicu u županiji Gemer *Purunhygh* i *Mogoswarhygh*, doslovce »Perunova gora« i »Gora Mokošina grada«. Tome jugoistočno od Splita odgovaraju vrhovi *Perun* i *Mošnica*.⁴² Teško je nijekati da *terra Mogos* ne bi mogla biti »Mokošina zemlja«, a o *Perniku* donosi zanimljivu bilješku Radoslav Lopašić: »Pernik se osovio na pećini, a pod gradom ima na Pernici mlin... Brdo gradsko šuplje je u svojoj utrobi. U špilju ulazi se sa zapada, i hodajući kroz uzke i široke prostorije duljinom od 100 i više metara izlazi se na druga vrata na sjevernoj strani.«⁴³

Moramo se podsjetiti na *Kyiv* gdje su živjela tri brata i sestra, od kojih je jedan (*Kyj*) pobijedio zmaja, na *Kraków*, također s one strane Karpata, gdje je ispod Wawela *Smocsa jama* (»Zmajeva špilja«), uz koju je vezano kazivanje o *Kraku* i njegovo troje djece (iz njega je izvedeno češko kazivanje o *Kroku* i njegovim trima kćerkama), pa na našu *Krapinu* (pri čemu

39 Usp. *Isto*, 104, karta 3, 105.

40 Usp. Lelja DOBRONIĆ, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb, 2002., 88.

41 Luka BEKIĆ, *Rani srednji vijek između Panonije i Jadrana*, 105.

42 Usp. Vitomir BELAJ – Juraj BELAJ, *Sveti trokuti*, 88, 192.

43 Radoslav LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane. Mjestopisne i povijesne crtice*, Zagreb, 1895., 111.

prvi slog *Krap-* podsjeća na imena *Kroka* i *Kraka*, pa možemo pomišljati na metatezu od *Karp-*), a u koju je smješteno kazivanje o tri brata i sestri koju su zatvorili u *jamu*. Stari grad Krapina stoji na stjenovitom brijegu nad nevelikom, ali dojmljivom špiljom *pivnicom* (i u Kyivu imamo ispod gradskih gora, a iznad Dnibra špilje; ukrajinski *neučepu*; rus. *неуцеры*). Danas »znamo«, zahvaljujući Gaju, za sestru *Vilinu* pa si je zamišljamo kao vilu iz živih folklornih kazivanja, no manje je poznato da je Ljudevit Gaj zapisao da je Vilina bježala pred braćom »[...] u Dupljaču u Strahinje, a odanle u Jame nad Žutnicom, koje se još i danas zovu Ljubine, iliti Vuline jame, a ono zato, što su ondje prebivale Vile, koje su pod svoju primile imenjakinju svoju.«⁴⁴ Skriva li se to u Krapini *vulinja* jama? Slutimo, ali ne usuđujemo se tvrditi. No podsjetimo li se na dniparski *Vuline prah*, priča o krapinskoj braći se uozbiljuje.

Zemlja *Mogoš* javlja se u izvorima na početku 13. stoljeća, no danas tomu imenu nema traga. Prema redosljedu navođenja zemljišta koja je 1211. godine Andrija II. darovao cistercitskom samostanu u Topuskom: [...] *et terra Bodilo, que est super Glinam, Obeth cum metis suis, terra quoque Mogos, Chvltich, Melinoga [...]* (»[...] i zemlja Budilova koja je iznad Gline, Obet sa svojim granicama [od Čiča prema Savi?], zemlja Mogoš, Čuntić, Mlinoga [u župi Čuntić]«), mogla bi *terra Mogos* ležati između rijeka Gline i Petrinjčice. Od Pernika bi to bilo udaljeno oko 35 km. *Mogoš* iz srednjovjekovnih dokumenata teško da je bila povezana s Pernikom. No istočno od Pernika su toponimi *Bare*, *Blatuša*, *Dolovi*, *Mokro polje*, sve moguća mjesta susreta Mokoši i Velesa, međusobno udaljena do 4 km, pa je moguće da je *Pernik* bio dio neke prostorne svete strukture dalje prema zapadu od Topuskoga. Zemlja *Mogoš*, koja je imenom očito etimološki povezana s *Mokoš*, teško da bi mogla biti dio Pernikove strukture. Pretkršćanska bogorodica *Mokoš* je, dakle, na tom području dokumentirana, ali ništa više o njoj ne možemo reći.

3.2.3. Zrinska gora

Toponimijska situacija usložnjuje se u dometu rijeke Une. Tamo imamo stari gradić Kostajnicu iznad koje je uzvisina *Djed* (215 m), možda mjesto gdje je počivao stari bog (Perun, ili čak Perunov otac?), a zapadnije

⁴⁴ Ljudevit GAJ, *Vjekopisni koj nacrtak*, objavio Velimir GAJ u svojoj knjizi *Knjižnica Gajeva. Ogled bibliografskih studija spisao i na sviet izdao Velimir Gaj, Zagreb, 1875., XVIII.-XX.*

su obronci *Zrinske gore*. Ta gora ima ime po gradu *Zrinu*, a njegovo ime spada u niz oronima poput *Ozrinj* na Učki, *Zir* u Lici, *Prozorje* nad Dugim Selom, sve od glagola *zrěti*. To je moglo biti mjesto s kojega je vrhovno božanstvo, ili njegov božanski sokol, gledao (pomno *zurio*) na zbivanja u pokrajini.

Tu su pak, zapadnije od Kostajnice, na kartama zabilježeni toponimi poput *Babina Rijeka* (selo), *Babina rijeka* (potok), *Babin brijeg*, *Babino brdo*, *Pernice* (vrh), *Kozja glava* (509 m). U dolini pak ispod Gore teče rječica *Veleska rijeka*, a uz nju su smještene sela *Donja Velesnja* i, ispod *Pernice*, *Gornja Velesnja*. Tu je i *Krivaja potok* i ledinsko ime *Krivaja*.⁴⁵ Ovdje se lijepo sljubljuju Perun i Veles, a nazočna je i njihova žena/ljubavnica!

A malo dalje uz Unu je selo *Volinja* (imamo, dakle, kao i pod Šumavom, imena izvedena i iz **vel-* i iz **vol-*), tamo je *Volinjski jarak*, teče *Volinjska rijeka*, s druge strane Une je *Volinjska kosa*. Tu smo u mitskom Volinju!

3.2.4. Divuša

Još nekoliko kilometara južnije od banovinske Volinje je selo *Kozibrod*, za njim *Divuša*, a kraj njega se u Unu ulijeva potok.⁴⁶ Na jozefinskoj karti je označen kao rijeka: *Divuša Fl[uf]*, koja slijeva prima potok *Mala Rieka*, što znači da je *Divuša* bila »velika«, prava rijeka. Uz gornji tok rijeke *Divuše* je kraj sela *Lotine* još jedan zaselak uz koji piše *D[orf]. Divusa*. Na kasnijim kartama se zove *Buinjski Riječani*. Na franciscejskoj karti piše umjesto *Male Rijeke Divuša Bach*, a umjesto *Divuše rijeke Oraovica Bach*. Na francj-ozefinskoj karti se *Divuša rijeka* opet zove *Divuša p[otok]*, a *Mala rijeka* je *Ćorić p[otok]*. Na današnjim kartama piše na 1 : 25000 *Ćorića potok*, a na 1 : 100000 *Čatlan*. Konačno, na HOK 1 : 5000 se samo dio toka od sastava *Oraovice* i *Ćorića potoka* do Une, u dužini od oko 90 m, zove *Divuša*. Vrlo zamršeno, ali za nas je dovoljno znati da se nekoć rječica kraj *Divuše* zvala *Divuša rijeka*, kao što kod Volinje i danas teče *Volinja r[ijeka]*. A u Šumavi se gornji tok *Volyňke*, rijeke pod *Volyněm*, možda zove *Třeštilka*.

45 Jedno od Velesovih svojstava je da je neuredan, *kriv*, da izvodi *krivine*, što je protivno od Peruna: ovaj je *prav*, čini *pravinu*.

46 Na jozefinskoj karti označene su dvije *Divuše*: jedna je *Zrinszka Divusa*, a druga *Kostainichka Divusa*. Pretapaju se jedna u drugu.

Sama po sebi nameće nam se usporedba s šumavskom Volyňe:

selo Volinja -	grad Volyňe
Volinjska rijeka -	rijeka Volyňka,
izvire iz [Zrinske] Gore/Gvozda -	izvire iz Šumave/hvozda.

Vidjeli smo da je kod Hetita u svetom krajoliku tekla *Hulana*, »vunena rijeka«, a gora je bila *hékur Pirwa*, »Perunova gora«. To nam dopušta zaključiti da su dvije rječice na Banovini, *Volinjska rijeka* i *Veleška rijeka* pod Zrinskom gorom (i *Volyňka* u Šumavi) vjerojatno već i svojim imenima bile *Velesove rijeke*. Usporedba određenih banovinskih toponima s južnočeškima govori nam pak da ovdje doista imamo čvrstu »sintagmatsku« cjelinu: *Gore je Gromovnikova gora*, iz nje teče *Velesova (vunena) rijeka*, a uz tu rijeku stoji u dolini *Velesovo (vuneno) naselje*.

Ne bi nas stoga iznenadilo da arheološka istraživanja otkriju uz banovinsku Volinju neki »grad«, možda gradinu ili barem tragove naselja i uza nj ulomke rupičaste keramike.

Naše nam tumačenje dobro potvrđuje usporedba s toponimima u današnjoj sjeverozapadnoj Poljskoj, na području starih Pomorjana. Tamo imamo otok *Wolin* i na njemu istoimeni grad (njemački *Wollin*), koji od kopna dijeli rukavac Odre (poljski zvan *Dziwna*, njemački *Dievenow*).

Da se osvrnemo i na ime *Divuša*.⁴⁷ S jako sličnim imenima susreli smo se i pod Šumavom: *Divoš* je uzvisina iznada Kladruba (sa zmajem?), *Divišov* je selo pod Svatoborom (a tamo su i selo *Volšovy* te rijeka *Volšovka*). Kod nas smo nedavno na Krku uočili da se, približno na geografskoj širini sela Draga Baščanska, po »mjesečevoj« visoravni prostire greben dug oko 1,5 km i visok oko 470 m, zvan vrh *Diviška*.⁴⁸ Dovoljno da probudi pozornost. Mislimo da se u tim imenima (barem u nekima od njih) skriva ime vrhovnoga božanstva praindoeuropskih naroda koje je rekonstruirano kao **djeu(s) p'ter* (»otac nebeskoga svjetla«; očuvano kao *Zeus, Jupiter*,

47 Usp. Petar ŠIMUNOVIĆ (Imena naselja u banijskoj općini Dvor na Uni, u: *Narodna umjetnost*, 29, 253-274) je za ojkonom *Volinje* naveo kao izvorište imenicu *vol* (str. 259.), a za ime *Divuša* da je izvedeno iz pridjeva *div/dik'*: »divlji, silovit za ime potoka« (str. 265). Nije uočio mogućnost izvorno sakralnoga značenja tih ojkona.

48 Usp. Vitimir BELAJ – Juraj BELAJ, Baščanska priča iz davnine, gdje smo upozorili i na *Divinu* pećinu ispod brda *Bogočina* kod Unešića.

Deus, Dioniz, Tiwaz, Dyaus Pitar, Dievas, slavenski **Divъ*) ili njegove žene **Djeue*. Budući da je **djeu(s) p'ter* otac, valja očekivati da je postojala mati koja je s njim bila usko povezana. Možemo je pokušati rekonstruirati kao **djeua mater*,⁴⁹ »majka Nebeskoga svjetla«, kao i ostalih bogova iz istoga pokoljenja iz kojega je Nebesko svjetlo. Jedan vrlo stari grčki linearni B tekst u Pylu na Peloponezu poznaje ju kao *Diwija* (Zeusova žena; tamo je u dativu zapisano i ime *matere teija*, »majci bogova«), Latini su je zvali *Diana* (Varon još ima: *Diviana*), Iliri *Deana*, Gali *Devona*.

Nakon što su se njihovi govori pred oko dvije i pol tisuće godina odvojili od baltičkih, Slaveni su počeli potiskivati sjećanje na boga oca i njegovu majku pa je Perun preuzeo ulogu Stvoritelja. Zapadni Slaveni očuvali su imena *Dzewana, Děvana*, isprva kao ime ženskoga božanstva, a zatim kao folklorni lik u godišnjim običajima. I istočnoslavenski srednjovjekovni tekstovi poznaju folklorne likove *Diva* i *dive* (Дуб, дивы), prvoga u jednini, drugoga u množini.

Na tu ćemo pojavu naići, primjerice, i u indijskim Vedama gdje ponekad nastupaju božanske Majke u množini kao *Matarah* i stoje u jasnoj opreci s božanskim Ocem *Pita* u jednini. Na grčkim se pak natpisima javlja Demetrino (< *Γῆ μήτηρ* »Mati Zemlja«) ime u množini: *Δαμάτῆρες, Δημήτῆρες*. U Italiji se to zbiva s Cererom: *Cereres*, Junonom (sačuvano na posvetnim natpisima u dativu: *Iunonibus*), a kod Kelta u Galiji u dativu *Matrebo*.

I naš posvojni pridjev *divlji* istoga je podrijetla. Isprva je označavao ono što je *Divovo*, to jest Stvoriteljevo, za razliku od onoga što je čovjekovo, »pitomo«. *Div* je, nema mnogo mjesta sumnji, zadnja sjena staroga **djeu(s) p'tera* (u južnoslavenskim je jezicima živa riječ *div* u značenju »gorostas«, no ona je preuzeta iz iranskoga posredstvom Turaka).

Nije li *Divouša* (ženskoga roda) nad Unom u svojem imenu očuvala zamrlo sjećanje na praslavensku i indoeuropsku bogorodicu, Mati bogovâ? Ali *Divouša* nije jednaka *Mokoši!* Ako je njezino ime doista, kako pretpostavljamo, ostatak starijega mitološkog sloja u kojem uz *Peruna* još funkcionira stari *Div*, onda je *Divouša* Stvoriteljeva (*Divova*) žena, a *Mokoš* Gromovnikova (*Perunova*). Pogledajmo južnije uz Unu; tamo ćemo naići

49 Usp. Vitomir BELAJ, Uz Katičićevu rekonstrukciju tekstova o baltoslavenskoj Majci bogova, u: *Trava od srca. Hrvatske Indije II*. Zagreb, 2000., 113-127.

potvrdu. Tamo je smještena gora *Grmeč* (vrh *Crni vrh*, 1604 m) čije ime vjerojatno nosi značenje »gromovita gora«. U njezinu podnožju je selo *Grmuša*, a ime mu je oblikovano istim formantom *-uša* kao i *Divuša*. Ponašlja se jednaka situacija kao gore kod (Zrinske) *Gore*, samo što su obje povezane s različitim pokoljenjima bogova: *Divuša* uz stvoritelja *Diva*, a *Grmuša* uz njegova sina gromovnika, *Peruna*. *Grmuša* bi valjda odgovarala *Mokoši*.

U oba slučaja ta bi božica bila majka bogova, bogorodica, koja nam se razotkriva kao dva vremenska (generacijska) aspekta iste pojave. Zato nas ne smije iznenaditi da se, prema jednom tekstu koji nalazimo na internetu, 1272. godine spominje u *Divuši* župa Blažene Djevice Marije. Bio bi to dosta čvrst dokaz za našu pretpostavku o njezinu imenu.

Međutim, čini se da nije točan. Ni u poznatom *Popisu župa Zagrebačke biskupije*⁵⁰ iz 1344., a ni u onome iz 1501.⁵¹ ne spominje se nikakva crkva u selu *Divuši*. Autori tekstova s internetskih stranica nisu suglasni u važnim pojedinostima. Jedini izvor na kojega se pozivaju je IX. svezak *Arhiva za povjestnicu jugoslavensku* (1868.), gdje je Ivan Kukuljević Sakcinski objavio jedan rukopis Ivana Tomašića,⁵² napisan do 1562. godine. Ali u Tomašićevom *Malom ljetopisu* to se uopće ne spominje. Tomašić započinje ljetopis s *Atilom*, zatim spominje kralja *Belu* i prodor *Tatara* 1241. godine, *Tomu* (?) *Frankopana* i zatim kronološki niže događaje od 1378. sve do 1740. Slijedi umetak o kralju *Matiji Korvinu* i nastavlja se ljetopis od 1481. do 1561. Tu ne nalazimo ni *Divušu*, ni godinu 1272., nema ni »popisa župa iz 1272. godine«, a kronološko zbivanje započinje tek s godinom 1378. Još uvijek ne znamo odakle je potekao podatak o župi *Blažene Djevice Marije* u godini 1272. Naša je pretpostavka poljuljana, ali ipak nije nemoguće da se u predaji održalo vjerovanje u drevnu bogorodicu i bez posredništva kršćanske župe.

50 Usp. Franjo RAČKI, *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, u: *Starine*, IV, Zagreb, 1872., 201-229; Ivan Krstitelj TKALČIĆ, *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis*, II, Zagreb, 1874.; Josip BUTURAC, *Popis župa zagrebačke biskupije od god. 1334.*, u: *Zbornik zagrebačke biskupije 1094-1944.*, Zagreb, 1944.; Josip BUTURAC, *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, u: *Starine*, 59 (1984.).

51 Usp. Stjepan RAZUM, *Popis svećenika Zagrebačke biskupije iz 1501. godine*, u: *Tkalčić. Godišnjak Društva za povjestnicu Zagrebačke nadbiskupije*, 7 (2003.), 291. 446.

52 Ivan TOMAŠIĆ († iza 1562.) bio je franjevac, možda u franjevačkomu samostanu *Bosanske vikarije* u *Otoki* na *Uni*. Autor je djela *Chronicon parvum Regni Croatiae Joannis Tomasich Minoritae* objavljen u IX. svesku *Arhiva za povjestnicu jugoslavensku*, 1868., 1-34.

Ne smije se odbaciti ni pomisao da *Divuša* u sebi nosi i japodsku komponentu. Mislimo na japodsko božanstvo *Thanu* (nastupa u društvu s *Vidasom*) vezanu s ljekovitim (termalnim) vodama (Topusko), uspoređivanu s *Dianom* i sličnim božanstvima.⁵³ Svima je, izgleda, zajednički korijen u praindoeuropskoj predodžbi božanske *Djeusove žene. No, barem za sada, nemamo elemenata koji bi *Thanu/Dianu* povezivali s našom *Divušom*.

3.2.5. Grmeč, Plješivica i Krakovo

Ovaj odlomak izlazi iz okvira uže teme, no mislimo da ga dobro dopunjuje. Već smo ranije naveli da se područje staroga Gvozda proteže prema jugu barem do *Plješivice*, a njoj je s druge strane Une *Grmeč*, koji u svojem imenu, čini se, nosi značenje »gromovita gora«. Mislimo da ovu posljednju tvrdnju trebamo argumentirati. Da dvije gore stoje paralelno s objiju strana neke rijeke prizor je »od Boga dan«, odnosno tako se zbiva u prirodi bez ikakve ljudske intervencije. Ali davanje imena gorama posljedica je čovječjega razumijevanja prirode. To je kulturnopovijesni čin. Ove dvije gore stoje jedna prema drugoj u značenjskoj opreci. S desne strane Une je *Grmeč* (*Crni vrh*, 1604 m) čije ime nas podsjeća na gromovnikovo djelovanje, grmljavinu. Na starim kartama iz 18. stoljeća je pak kao ime te gore upisano *Cserna M[ons]*., a *cer* je vrsta hrasta (ako to ovdje ne znači »Črna«). Hrast je pak Gromovnikovo stablo. Ime šume *Cerik* vidjeli smo već kod svete tročlane strukture kod Dulepske. A s *Grmečom* su povezana kazivanja o velikoj *zmiji aždajkinji* koja, kažu, boravi u nekoj špilji te svake godine obilazi sestru na *Klekovači* (južno od *Grmeča*, *Velika Klekovača* 1962 m).

Plješivica s druge strane Une (*Ozeblin* – 1657 m i *Gola Plješivica* – 1646 m; u Bosni ju zovu *Plješevica*) pak nosi ime »ćelave« (gole⁵⁴) gore, gore čiji vrhovi nisu obrasli šumom. Takvi oronimi otkrivaju nam točke u krajoliku koje su povezane s kazivanjima o natprirodnim zbivanjima i bićima. Istoga značenja su *Lyse/Łyse gore* koje biju kazivanja o sastajanjima vještica. Jan Długosz (poljski kroničar, 1415. – 1480.) pisao je o pretkršćanskom svetištu na *Łysoj gori* i o čašćenju starih bogova, čega

53 Usp. Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ, *Borvo et Damona – Vidassus et Thana: les possibilites de l'analyse comparative*, u: *Illyrica Antiqua*, Zagreb, 2003., 329-351.

54 I uz srednjoistarski trokut povezana je *Gologorica* (*Gola Gorica*). Usp. Vitomir BELAJ – Juraj BELAJ, *Sveti trokuti*, 173-181.

se tragovi vide još i danas. U Poljskoj smo nabrojali 32 *Łyse gore*, u Češkoj tri *Lysé hory*, a mnogo ih ima i kod istočnih Slavena (jedna je južno od ukrajinskoga Kyiva) i uz većinu se vežu kazivanja o vješticama, čemu je vjerojatno pripomogla romantična književnost. Na *Šator planini* (Bosna) se istočni dio zove *Lisa kosa* (1703 m), očito u izvornom značenju (*lisa* = »mrlja«). Za nas je važno da naša Plješivica na kartama švicarskoga kartografa Sebastijana Münstera nosi ime *Tüfel gartn*, knjiž.njem. *Teufels Garten* – »Vražji vrt«.

Između Plješivice i Grmeča je pak s desne strane Une i sjeverno od Ličke Plješivice, pod brdom *Krakovo* (571 m) i gorom *Ljutoč* (941m), danas u Bosni, zaselak Krakovo. Da je to Krakovo nekoć moglo biti znatnije mjesto svjedoče nam karte Matije Seuttera (1678. – 1757.), na kojima je označeno područje *Cracovo Prov[intia]*, ako to nije povezano s (Bosanskim) Grahovom. A možda se tu skriva i starije ime Grahova.

A ako bismo išli dalje prema jugu i prešli vododijelnicu, došli bismo do naselja *Kijevo* nad kojime je, na gori *Kozjak* s vrhom visokom 1206 m, njegov *Bat*. Kompleks »volinjskih« toponima se zaokružuje.

Zaključak: Volinja, Volyňe i Вољынь

Analiza toponima i njihov raspored u prostoru pokazali su da, za sada, početke u prostor projiciranih mitskih slika treba tražiti na području istočne Europe između Karpata i vlažnih nizina, tamo gdje se u 5. stoljeću razvila Korčak i Penkovska kultura, kasnije definirana kao praško-korčaška, odnosno praško-penkovska.⁵⁵ To je i područje na kojemu se razvila kultura u kojoj se »govorio jezik iz kojega se razvio praslavenski prije ekspanzije prema dunavskom limesu Carstva [...]«⁵⁶ Ovdje su se Karpati doticali s Volynjom i Podoljem, tu su živjeli Dudljebi, Volinjani, Bužani i Hrvati. U toj kulturi oblikovana je jednostavna keramika koju su arheolozi (npr. Ivan Borkovský⁵⁷) nazvali »praškom«, a nalazili su je na prostorima današnje Poljske, istočne Njemačke, Češke i Slovačke. S tog su se prostora u 6. stoljeću prema zapadu i jugozapadu počeli iseljivati Slaveni.

55 Usp. Luka BEKIĆ, *Rani srednji vijek između Panonije i Jadrana*, Pula, 2016., 13.

56 Ranko MATASOVIĆ, *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2008., 45.

57 Usp. Ivan BORKOVSKÝ, *Staroslovianská keramika ve Strždni Evropě*, Praha, 1940.

Donedavno u nas nisu bili objavljeni nalazi koji bi se bez sumnje mogli pripisati ovom tipu keramike, a koje bi moralo pripadati najranije doseljenim Slavenima u Hrvatskoj, ali novija istraživanja tu sliku polako mijenjaju. Na pojedinim je lokalitetima (uglavnom na prostoru sjeverozapadne Hrvatske) Luka Bekić uočio, za sada rijetke, ulomke keramike nedvojbeno praškog tipa. Još ih je više pronađeno u Sloveniji, uglavnom u Prekmurju, a nekolicina i u jugozapadnoj Mađarskoj pokrajini Zala.⁵⁸ Sada takve ulomke nalazimo i u Banovini (Gora, Brekinjova kosa kod Bojne). Oni nam otkrivaju pravce utjecaja rane slavenske praške kulturne skupine (i seobi ljudi, nositelja kulture s tim značajkama) prvo prema zapadu, a zatim prema jugu, kroz Međimurje do Gore na Banovini.

Slutimo da će arheolozi pronalaziti »rupičastu« keramiku i dalje prema jugu. To nam govori mali zaselak *Krakovo* sjeverno od Ličke Plješivice, koji nedvosmisleno pripada tom »volinjskom« kompleksu toponima.

Arheologija je na temelju iskopina uspjela utvrditi cijeli kulturni kompleks tzv. praške kulture. Njezini nositelji živjeli su u malim nizin-skim selima koja su se sastojala od do deset kvadratastih domova, obično ukopanih u zemlju, sa stijenama od kolaca prepletenih prućem. Kuće su u uglu imale glinenu ili kamenu peć. Bliže ili dalje od kuća bile su jame za žito. Stanovnici tih kuća bavili su se zemljoradnjom, a njive obrađivali jednostavnim ralima. Tvarna je kultura bila jako siromašna, a keramika rađena bez kola s jednostavnim ukrasima (»praška keramika«). Takve su im bile i urne za ukop mrtvih (kad su ih koristili). Često su, čini se, pepeo spaljenih pokojnika u zemlju polagali u drvenim kutijama, ili čak bez ičega: prosipali bi pepeo u rupe iskopane u zemlji, a možda su ga rasipali i u rijeke ili na nekim drugim svetim mjestima – kako se tumači nedostatak uočenih slavenskih groblja tog razdoblja.⁵⁹

Danas možemo tome dodati i pojedine elemente duhovne kulture, i to one što smo jenazvali »volinjskim« svjetonazorom. Za sada su šturi podatci o tome što taj pojam obuhvaća, ali ipak možemo – slijedeći toponime – otkrivati »stope« prvih Slavena. Kod nas, od Nedelišča prema jugu, u Krapini nalazimo slične predodžbe koje smo vidjeli oko Karpata i pod Šumavom: grad, pod njime špilja/jama (»Vulina jama«), kazivanja o troje vladareve

58 Usp. Luka BEKIĆ, *Rani srednji vijek između Panonije i Jadrana*, 112-113.

59 Usp. *Isto*, 28.

djece. Vezu među njima čine imena osnova *krak-/krok-/krap-* i *vel-/vol-/vul-*. Dalje prema jugu nalazimo kod Vrbovca selo *Dulepska*, čije ime čini čvrstu vezu s narodom/plemenom *Dulebi*, a sjeverno od sela je šuma zvana *Krakovo*. A *Krakovo* je ono što pripada *Kraku*. To je pak samo mali dio šume koja se zove *Cerik* (*cer* je vrsta hrasta koja čuva lišće do proljeća). Najviša točka u toj šumi (*Krakovo*) čini, zajedno s ojkonimima *Pogančec* i *Višegrad*, trokut čiji jedan kut ima 23° 30', a dužine duljih stranica odnose se kao 1 : 1,4.⁶⁰ Južno od Kupe prepoznajemo trokut slične veličine uz Goru, gdje su nađeni ulomci »praške keramike«, zatim *Pernik* koji je grad iznad špilje, dok dolje niz Unu nalazimo *Velesnju*, *Volinju*, *Divušu* i *Krakovo*.

Taj nam raspored omogućava sagledati, u grubim obrisima, povijesne procese tijekom kojih je praslavenska inačica shvaćanja bogorodice **djeue meter*, dokazana na području Banovine, dospijevala kao *Divuša* i *Mokoš* u našu današnju domovinu, da bi možda preslojila raniju (*Thana*) i, nehotice, pripremila teren za lakše prihvaćanje kršćanskoga shvaćanja Bogorodice, Kristove majke Marije iz Nazareta.

Between Siscia and Sisak – Mother of God Traces in the Mythological Topography of the Sisak Diocese

Abstract

The authors try, according to the scheme already presented to the members of the Croatian Mariological Institute in 2007 in Dubrovnik and in 2010 in Oštarije applied to Lika area, also here in the area of today's Sisak Diocese, to show that there are traces of worship of the pre-Christian Slavic Mother of God, goddess **Mokoš*, and even pre-Indoeuropean *Divuša*, a female companion of the pre-Indoeuropean Creator **djeu(s) p'ter*. Those pre-Christian figures could have during the Christian baptizing been intervowen into the folk imagery about the Blessed Virgin Mary.

Key words: sacred space structures, Sisak Diocese, Slavic mythology, Perun, Mokoš, Divuš.

60 Usp. Vitomir BELAJ – Juraj BELAJ, *Sveti trokuti*, 381-384.